

#15 Grensmaas

Kris Van Looy¹

- ▣ **Het rivierherstelproject voor de Grensmaas vereist een spoedige integrale realisatie. De achteruitgang van kwetsbare soorten en de trage realisatie van habitatbescherming en –herstel maakt een snelle besluitvorming en uitvoering van het Grensmaasproject noodzakelijk.**

I	Kensoorten in pilootprojecten langs Grensmaas	
R	Verwerving langs de Grensmaas	

De Grensmaas is een grindrivier met een zeer breed rivierdal en een grote dynamiek. Het Grensmaasproject heeft als doel de dynamische rivierprocessen meer ruimte te geven en de habitats van grindbanken, rivierbossen en stroomdalgraslanden spontaan te laten ontwikkelen. Het project bestaat ondertussen meer dan 10 jaar als grensoverschrijdend plan. De doelstellingen van herstel van rivierdynamiek in een levend rivierlandschap moeten vorm krijgen in een groot aaneengesloten natuurgebied van ongeveer 2500 ha.

01 Habitatcreatie

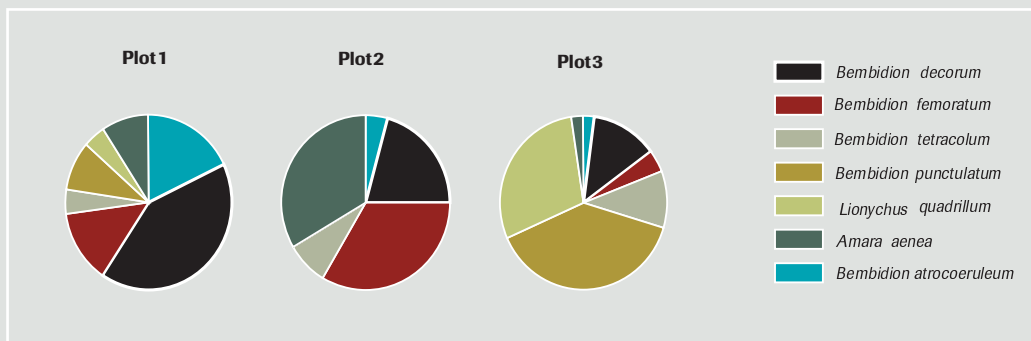
De rivier heeft intussen op enkele plaatsen terug de vrijheid gekregen zoals voorzien in het project. De premissen van het Grensmaasproject kunnen we toetsen in de twee grotere pilootprojecten en de talloze natuurterreinen. Sommige van die premissen stonden immers sterk ter discussie, zoals de vorming van gegradeerde sedimentafzettingen in grindbanken en zandruggen, de mogelijkheden voor ontwikkeling van hardhoutoibos, de structuur- en soortendiversiteit onder het natuurlijke begrazingsbeheer en de terugkeer van de stroomdalsoorten in de natuurterreinen met grote grazers.

1.1 Pilootprojecten Meeswijk en Meers

In het Vlaamse pilootproject bij het veer van Meeswijk werd in oktober 2003 een kilometer oever afgegraven en de oeverlijn met ongeveer 50 meter teruggetrokken. De eerste hogere afvoeren gaven aanleiding tot een afwisselend patroon van erosie tot aan een grindige afpleisteringslaag en van sedimentatie van fijn grind. Resultaat was een grote grindbank met zuiver grind en onmiddellijke kolonisatie en ruimtelijke differentiatie van de loopkevergemeenschap (figuur 15.1). Op de opgesedimenteerde zandige grindrug zijn kenmerkende gravende loopkeversoorten zoals *Lionychus quadrillum* aspectbepalend, op de lage grindbank komen grote aantallen van de zeldzame soorten *Bembidion decorum* en *Bembidion atrocoeruleum* voor, terwijl op de hoge grindbank *Bembidion femoratum*, *Bembidion tetracolum* en *Amara aenea* dominant zijn. Het dichtst bij het water kwam de oeverlijnsoort *Bembidion punctulatum* reeds het eerste seizoen frequent voor.

Ook de vegetatie toont een grote diversiteit aan kensoorten van zowel zand- als grindbanken van de Grensmaas, uitgedrukt ten opzichte van het totale aantal kensoorten [337]. Het pilootproject scoort zeer goed (tabel 15.1). Aangezien het om kenmerkende pionierhabitats gaat, mag dat niet verwonderen.

¹ Instituut voor Natuurbehoud

Figuur 15.1: Loopkevers op grindbankplots pilootproject Meeswijk, bemonstering 10-18 juni 2004. Plot 1 is de lage grindbankzone (textuur D50: 25mm, 26 ex.), plot 2 de hoge grindbank (D50: 20 mm, 29 ex.) en plot 3 een zand-grindrug (D50: 5mm, 49 ex.) tegen de oeverlijn.

Habitat	Aantal kensoorten	Score (%)
Grindbank	26	90
Zandbank	16	73
Hoge zandrug	7	35
Zachthoutstruweel	5	63

Tabel 15.1: Aantal en volledigheid kensoortengroep van de habitats in pilootproject Meeswijk.

Het Nederlandse proefproject Meers loopt al sinds 1998 en toont dezelfde rijke morfologische diversiteit met grote grindbanken, uitgesuurde erosiegeulen en fijne sedimentafzettingen in oevers. Naast een snelle bosontwikkeling, toonde het terrein een opvallende kolonisatie door grindriversoorten zoals de kleine tanglibel en de rivierrombout. Veel soorten uit andere delen van de Maasvallei zochten hier hun toevlucht, zoals barbeel, kopvoorn en kleine plevier.

1.2 Pilotterreinen hoge weerd

De mogelijkheden voor ontwikkeling van hardhoutoibos, de structuur- en soortendiversiteit onder het natuurlijke begrazingsbeheer en de terugkeer van de stroomdalplanten in de natuurterreinen kan na 10 jaar natuurbeheer geëvalueerd worden. Na een vijftal jaar begrazing met konikpaarden en Gallowayrunderen ontstaan min of meer stabiele vegetatiepatronen van graslanden, zomen en bos. Onderzoek naar de vestiging van eik en es in de pilotterreinen op de hoge weerden toont aan dat de boomsoorten er overal opkomen. De grazers zijn evenwel steeds in staat om open stukken te behouden [329]. Vooral de ontwikkeling van meidoornstruweel neemt na verloop van tijd een belangrijke plaats in bij de verovering van bos op de open vegetaties.

Het is interessant te zien dat in de goed ontwikkelde graslanden stroomdalplanten stilaan hun plaats veroveren. Soorten als beemd-kroon, veldsalie, wondklaver, harige ratelaar, geel walstro, blaassilene, echte kruisdistel, kattedoorn en vele andere koloniseren momenteel volop de pilotterreinen (gelegen op aangevulde grindputten). Hierbij speelt de rivierdynamiek een belangrijke rol, zowel voor de zaadaanvoer als voor de creatie van open pionierplekjes, die de soorten net de kans geven om vlot te vestigen.

02 Toekomst voor soorten

De realisatie van de habitatbescherming in de afgebakende GEN- en Habitatrichtlijngebieden is grotendeels afhankelijk van een actief natuurbeheer en van het bevorderen van overstroming. Tabel 15.2 geeft een idee van de potentieel habitatwaardige oppervlakte in het Grensmaasgebied.

Tabel 15.2:
Oppervlakte in ha van habitats uit Bijlage I van de Habitatrichtlijn in het winterbed van de Grensmaas en binnen het Habitatrichtlijngebied BE2200037. Uiterwaarden langs de Limburgse Maas met Vijverbroek [298]. Habitats waarvoor het gebied aangemeld werd, worden vetgedrukt weergegeven.

Habitat	Grensmaasecotoop	Oppervlakte totaal (ha)	Oppervlakte binnen HRG
3270	E3 Grindbank	33	11
3270/91E0	F12 Lemige oever	27	19
6110	A1 Hoge grindbank	11	6
6120	A2 Hoge zandrug	8	6
	L5 Stenige dijk	1	1
6210	L4 Droog stroomdalgrasland	42	23
6510	B1 Hooiland	22	9
	L1 Stroomdalgrasland	40	22
m6510	B2 Onbemest weiland	85	37
m6430	C8 Zoom	40	22
	F5 Hoge oever	27	12
7140	C6 Kwelmoeras	4	4
91E0	C7 Broekbos	20	20
	F3 Zachthoutstruweel	6	0
	F8 Zachthoutbos	73	27
91FO	L3 Hardhoutbos	21	13
	Totaal:	460	232

#15

- 01 Habitatcreatie
- 02 Toekomst voor soorten
- 03 Noodzakelijke voorwaarden voor succes
- 04 Beleid

Tabel 15.3:
De mogelijkheden voor stroomdalsoorten in de huidige situatie, worden geïllustreerd door de modellering van de pionierstandplaatsen in de huidige situatie, naar potentie (uit model) en effectief voorkomen (uit veldinventarisatie).

Pioniersplek	Potentie model (ha)	Kartering 2000 (ha)	Aantal plekken gemodelleerd	Aantal plekken met kensoorten
Hoge weerd grindbank	44	11	23	10
Hoge weerd zandrug	114	8	33	17

Figuur 15.2:
Trend van de boomkikkerpopulatie in het reservaat Maaswinkel (bron: Natuurpunt Maasland-zuid).

Natuurherstel is dringend nodig voor een aantal soorten waarvan de toestand in de Maasvallei kritiek is. De achteruitgang van boomkikker bijvoorbeeld (figuur 15.2) en van talloze stroomdalplantensoorten is zo dramatisch dat de kansen op herkolonisatie steeds kleiner worden. Soorten als grote tijm, sikkelklaver, veldsalie, echte kruisdistel en wondklaver verdwenen uit het landbouwgebied met als gevolg dat er nog slechts enkele kleine relictpopulaties overblijven. Die zeldzame soorten zijn tevens afhankelijk van de rivierdynamiek om zich opnieuw te vestigen, en dus van de uitvoering van het Grensmaasproject.

Tabel 15.3 geeft duidelijk de mogelijkheden aan voor de ontwikkeling van standplaatsen voor stroomdalplanten. Het beperkte voorkomen (slechts 12 % van de oppervlakte) is te wijten aan intensief landbouwgebruik van het gebied waarbij hoge zandafzettingen vlot worden (in)geploegd. Bij hoge grindafzettingen is dat iets moeilijker, hoewel ook die plaatsen na hoogwater meestal aangevuld en genivelleerd worden. Uit de veldinventarisatie blijkt dat op een belangrijk deel (48 %) van die gemodelleerde plaatsen toch nog kensoorten van de habitat voorkomen op perceelranden of achterhoekjes.

03 Noodzakelijke voorwaarden voor succes

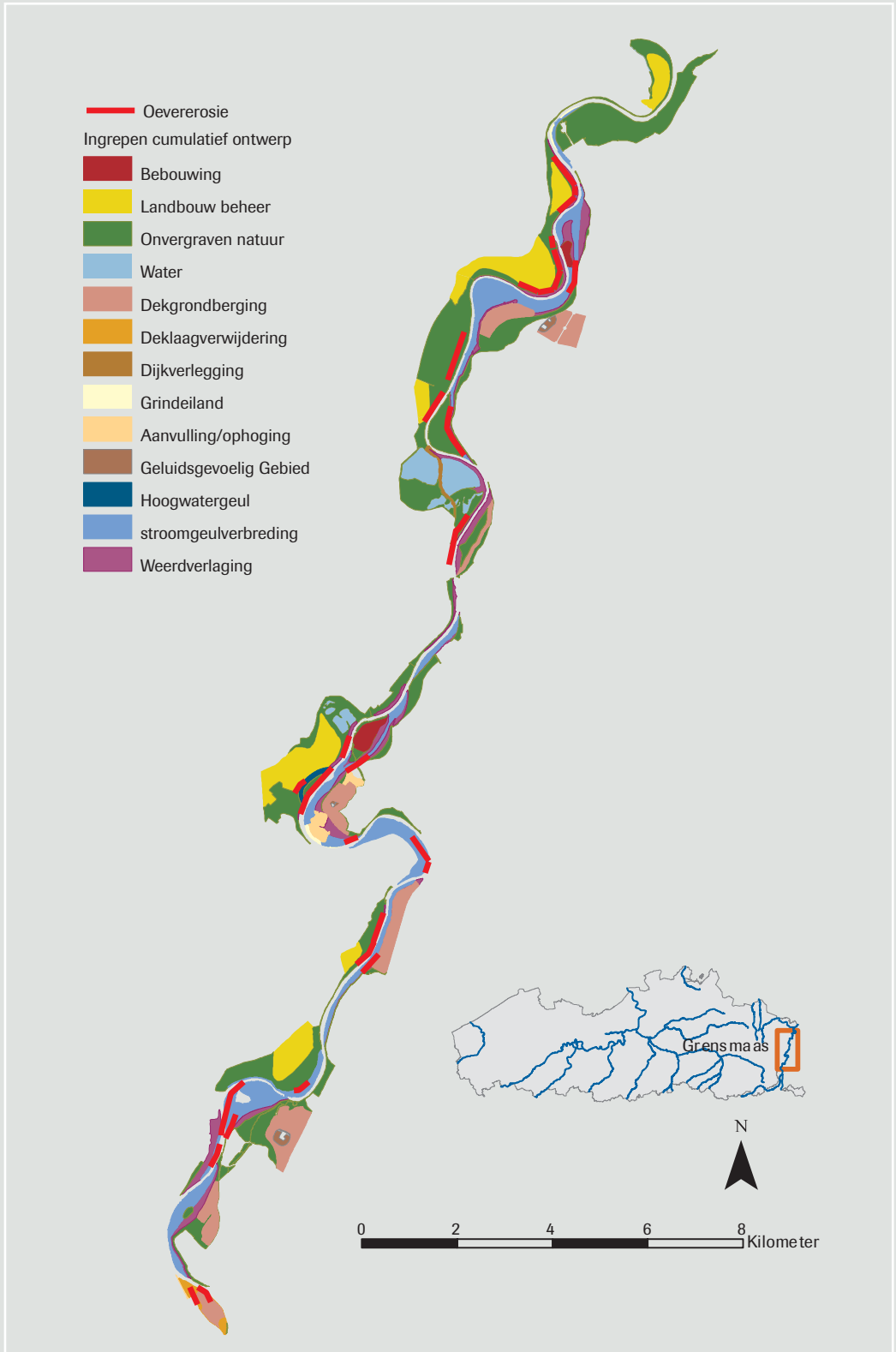
De coherentie die nodig is in het rivierherstelproject omwille van de sterke wijzigingen (vastlegging, uitdieping) die de rivier ondergaan heeft, vereist zowel een grensoverschrijdende afstemming tussen de ingrepen als een overeenstemming met wat de rivier wil. Geïsoleerde ingrepen resulteren in een onevenwicht in de rivier, wat momenteel vastgesteld wordt bij Meers, waar de rivierbedding sterke wijzigingen ondergaat als gevolg van het pilootproject [336]. Een snelle realisatie van het project is niet enkel nodig omwille van de precaire natuurtoestand, maar tevens omwille van het morfologische evenwicht. De instabiliteit van de huidige bedding baart de beheerder grote zorgen. Vijf jaar geleden voorspelde men de kritische doorsnijding van de bodem van het grindpakket. Dat is intussen op enkele plaatsen al een feit, waardoor diepe kuilen in de bedding ontstaan (tot 8m!) en op andere plaatsen sterke 'riffle opbouw' en wijzigende stroompatronen tegen de oevers. Er moet een logische opvolging van ingrepen zijn in meanderbochten, rechte trajecten, flessenhalzen en in de inrichting van erosiesteilwanden.

Een belangrijk probleem van de Grensmaas is de beddinginsnijding en het ontbreken van sedimentaanvoer. Voor de toevoer van grindig en zandig sediment op het traject werd aan Vlaamse zijde een oplossing voorgesteld (figuur 15.3). Aan Nederlandse zijde blijft door de geplande grootschalige Grensmaasprojectingrepen immers geen ruimte meer over om oeversteilwanden te creëren. Kansrijke locaties voor eroderende oevers in het Grensmaasproject zijn in de figuur als rode lijnen aangegeven. Het zijn de plaatsen waar de Vlaamse oever in de voorkeursaanpak een afschuining krijgt en bij hoogwater toch sterke stroomsnelheden aanwezig zijn, zodat kansen ontstaan voor oevererosie. Op de figuur is het probleem van de coherentie en de noodzaak om grensoverschrijdend samen te werken onmiddellijk duidelijk in de afwisseling van ingrepen aan weerszijden van de rivier. De trajecten waar geen ingrepen gebeuren, zullen immers als flessenhalzen functioneren.

De grootschalige aanpak van het project (ongeveer 2500 hectare) is niet enkel een vereiste om het rivierevenwicht te kunnen bereiken, maar tevens voor de doelsoorten van het project. Dat geldt niet alleen voor soorten zoals bever of kwak, maar ook voor vele plantensoorten die afhankelijk zijn van zeldzamere biotopen binnen het riviersysteem. Voorbeelden zijn smalle raai, grote tijm en echte kruisdistel, soorten van hoge grindig-zandige pionierplekken en graslanden.

De doelsoortenanalyse in de grensoverschrijdende doorrekening van het Grensmaasplan, Nederlands plan versus Cumulatief plan (Nederland en Vlaanderen), toont dat duidelijk aan [315] (tabel 15.4). Volgens de berekening ontstaat er met het grensoverschrijdend project voor 9 Europese beschermingssoorten een duurzaam habitatnetwerk.

Figuur 15.3:
Kansrijke plaatsen voor oevererosie in het Grensmaasplan.

Hydrozone	Soort	Huidig	Nederlands Eindplan	Cumulatief plan
Rivierbedding	barbeel	I	+	++
	kopvoorn	+	++	++
	rivierdonderpad	+	++	++
	vlott. waterranonkel	I	++	++
	rivierfonteinikruid	0	++	++
	sneep	+	++	++
	kleine tanglibel	I	++	++
	beekrombout	I	++	++
	otter	0	I	I
	kleine modderkruiper	I	I	+
	bever	I	I	++
	ijsvogel	I	I	++
	weidebeekjuffer	I	I	++
Bankzone	riempjes	I	++	++
	visdief	I	+	++
	kleine plevier	I	++	++
	grindwolfspin	I	++	++
	blauwvleugelsprinkhaan	I	++	++
Lage weerd	rugstreepad	0	+	++
	Engelse alant	I	++	++
	kwartelkoning	I	I	I
	paapje	0	I	I
	zwarte populier	I	++	++
	heksenmelk	+	++	++
	kwak	0	+	++
	aalscholver	+	0	I
	rietgors	+	++	++
	Hoge weerd	grauwe klauwier	0	+
roodborsttapuit		I	+	+
geelgors		+	+	++
viltig kruiskruid		+	++	++
smalle raai		I	+	++
grote tijm		I	+	++
veldsalie		I	++	++
echte kruisdistel		I	+	++
das		I	I	I
waterral		I	0	I
boomkikker		I	+	++
moerasvaren		I	++	++
waterscheerling		I	+	++
kamsalamander		I	+	++
bruine kiekendief		0	0	0
roerdomp		0	0	0
vingerhelmbloem		+	++	++
wielewaal	I	I	+	
middelste bonte specht	0	I	+	

Tabel: 15.4:
Duurzaamheid
habitatnetwer-
ken voor doel-
soorten van het
Grensmaasplan
(Cumulatief plan
= Nederlands +
Vlaams plan).

De Europese beschermingssoorten van Habitat- en Vogelrichtlijn.
0 = afwezig, I = kleine populatie, + = sleutelpopulatie, ++ = duurzame populatie.

Herintroductie van zwarte populier en bever

Als resultaat van de bevindingen van het VLINA-project 0010 [354] is in 2003 overgegaan tot een herintroductie van de zwarte populier (zie ook NARA 2003, p. 39). In het Maasbekken bleek geen levensvatbare populatie meer aanwezig te zijn. Ook de exemplaren in het Grensmaasgebied staan te ver uit elkaar om voor nakomelingen te zorgen. De zwarte populier speelt echter een cruciale rol in de ontwikkeling van grindbanken en eilanden in de grindrivier, niet enkel in de ontwikkeling van het populierenbos (een prioritair habitatype), maar vooral in de morfologische opbouw van de standplaatsen.

Eenzelfde verhaal geldt voor de bever, waarvan enkele exemplaren vanuit de omliggende herintroductieprojecten (Roer, Biesbosch, Ardennen) het gebied bereikten. Gezien de sleutelrol die de soort speelt in de ontwikkeling van gevarieerde oevervegetaties, is er aan Nederlandse zijde een herintroductieprogramma gestart. De soort is momenteel aanwezig in het noordelijke deel van de Grensmaas, waar in oktober 2003 een herintroductie gebeurde te Thorn-Stevensweert. Sinds kort (medio 2004) hebben er zich bevers gevestigd in het zuidelijke deel van de Grensmaas (te Hochter Bampd en Boorseem). Waarschijnlijk zijn de dieren afkomstig van de Waalse herintroducties.

© Rollin Verlinde

04 Beleid

#15

01 Habitatcreatie

02 Toekomst voor soorten

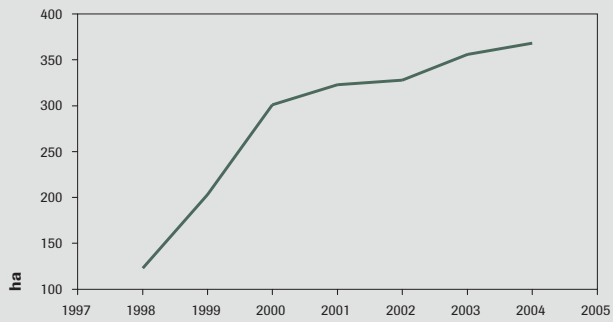
03 Noodzakelijke voorwaarden voor succes

04 Beleid

De positieve trend in de verwerving van natuurterreinen sinds de vaststelling van het project Levende Grensmaas (Vlaams Voorkeursalternatief 28 oktober 1998, met de aanduiding van 1400 ha natuurgebied binnen de projectgrenzen) stagneert sinds 2000 (figuur 15.4). Hoewel er de afgelopen jaren toch nog inspanningen zijn verricht en enkele terreinen toegevoegd zijn, valt het offensieve natuurbeleid duidelijk stil. De oorzaken moeten worden gezocht bij het stopgezette aankoopbeleid van de overheid en een verminderde inspanning bij particuliere verenigingen. Hierdoor wordt de verdere ontwikkeling van het Grensmaasproject vertraagd en leidt het een sluimerend bestaan.

Hoewel sluimerend, wordt er toch door het rivierbeheer (Afdeling Maas en Albertkanaal) constructief voortgewerkt aan de realisatie van het rivierherstel en staat het motto 'ruimte voor de rivier' vooraan in een reeks geplande ingrepen aan de Grensmaasoevers.

Volgens het Grinddecreet van 14 juli 1993 moeten de ontgrindingen worden afgebouwd om tegen 2006 volledig te eindigen. Met het lanceren van hun project Levende Grensmaas geeft de grindsector aan dat ze aansluiting zoekt bij het natuurontwikkelingsproject om ook na 2005 verder te kunnen ontgrinden. Het momenteel nog van kracht zijnde beleidskader van het Grinddecreet voorziet echter een afbouwscenario met stopzetting van grindwinning tegen 2006. Bij de beleidsafwegingen en beleidskeuzes die hierbij gemaakt zullen worden, moeten ook de gevolgen voor de natuur een plaats krijgen.

Figuur 15.4:
Verwerving van
natuurgebieden
langs de
Grensmaas aan
Vlaamse zijde
vanaf de vaststel-
ling van de
Levende
Grensmaas
Voorkeursaanpak.

Lectoren:

Paul De Smedt – Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening
Alain De Vocht – Limburgs Universitair Centrum, departement SBG
Joost Dewyspelaere – Natuurpunt
Martine Lejeune – AMINAL, afdeling Natuur
Thierry Warmoes – Vlaamse Milieumaatschappij